

ZAPOWIEDZI EUCHARYSTII W STARYM TESTAMENCIE

Wstęp

Eucharystia stanowi podstawę całej myśli teologicznej. Jednocześnie jest jedną z najbardziej ścisłych tajemnic naszej wiary. Dlatego też niełatwe są dążenia do jej wyjaśnienia. Tym trudniej podjąć temat zapowiedzi Eucharystii w Starym Testamencie. Łącznikiem między Starym i Nowym Testamentem jest w tym względzie fragment Listu do Hebrajczyków: „Wielokrotnie i na różne sposoby przemawiał niegdyś Bóg do ojców przez proroków, a w tych ostatecznych dniach przemówił do nas przez Syna. Jego to ustanowił dziedzicem wszystkich rzeczy, przez Niego też stworzył wszechświat“ (Hbr 1,1n.).¹

W Starym Testamencie spotykamy pewne wyobrażenia Eucharystii, które mogą być rozważane jako jej zapowiedzi. Zwróćmy najpierw uwagę, że samo słowo „eucharystia“ podkreśla przede wszystkim ideę wdzięczności i dziękczynienia.² Otóż w Starym Testamencie znana jest myśl o podziękowaniu, które wiąże się z ofiarą. W Księdze Psalmów czytamy: „Tobie złożę ofiarę i będę wzywał imienia Jahwe“ (Ps 116,17). Chodzi tu o ofiarę dziękczynną — po hebrajsku *todah*. Nic dziwnego, że ten psalm i kilka innych (np. Ps 18; 22; 30; 40; 118) są nazwane psalmami „eucharystycznymi“.³ Bardzo ważne dla Żydów były święte uczty. Spośród nich najważniejszą była uczta paschalna, która przypominała uwolnienie z niewoli egipskiej i przymierze na Synaju. Pan Jezus wykorzystał właśnie okazję wieczerzy paschalnej do ustanowienia Eucharystii. Dlatego też szukając zapowiedzi Eucharystii w Starym Testamencie sięgniemy najpierw do samej Paschy i przymierza synajskiego (por. Wj 12; 13; 24). Następna zapowiedź jest widoczna w epizodzie o mannie i przepiórkach (por. Wj 16; Lb 11). Na uwagę zasługuje także postać Melchizedeka, który jest archetypem Chrystusa — Kapłana (por. Rdz 14,18). Bardzo ważnym tekstem jest Ml 1,11, gdzie czytamy o ofierze czystej.

Chrystus stał się „dziedzicem wcielonym samego Słowa stwarzającego“ — A.M. Sicari, *Zapowiedź Eucharystii w Starym Testamencie*, w: *Eucharystia*, „Kolekcja Communio“ 1, red. L. Balter, K. Czulak, P. Góralczyk, S. Stancel. Warszawa 1986, s. 107. Według tego autora sprawą podstawową jest to, na ile istnieje w Starym Testamencie zapowiedź wcielenia się Boga.

² Por. STB, s. 265.

³ Por. A. Tronina, *Psalmy „Eucharystyczne“: Todah*, RBL 41 (1988), s. 286—299.

1. Pascha

Pascha zawiera w sobie dwa bieguny: ofiarę i ucztę.⁴ Ofiara była składana co roku w czasie świąt Paschalnych w świątyni jerozolimskiej na pamiątkę wyjścia Izraelitów z niewoli egipskiej. Pierwsza Pascha była zatem w Egipcie.⁵ Łączy się ona ściśle z ostatnią i najgorszą plagą, a mianowicie śmiercią pierworodnych. Była to kara proporcjonalna do rozkazu faraona, aby topić wszystkich nowo narodzonych chłopców żydowskich. Plaga ta miała ostatecznie skłonić faraona do wypuszczenia Izraelitów z niewoli. Otrzymali oni polecenie od Boga, aby zabić baranka jednorocznego, bez skazy, dla jednej rodziny. Mogło to być także jagnię lub koźlą (por. Wj 12,3—5). Ich krwią należało pomazać odrzwia i progi domów (por. Wj 12,7). Śmierć tych zwierząt stała się jakby zadośćuczynieniem — ekspiacją za wymordowanie małych dzieci izraelskich, a ich krew uwolniła wtedy Izraelitów od zagłady (por. Wj 12,12n).

Drugim istotnym elementem Paschy była od samego początku uczta. Pierwszą Paschę spożywali Izraelici przy wyjściu z Egiptu (por. Wj 12,8—11). Stan gotowości podkreślają przepasane biodra, laska i sandały. Izraelici mieli jeść w pośpiechu, ponieważ przestali już być mieszkańcami Egiptu. Otrzymali też polecenie od samego Boga, że mogą spożywać mięso pieczone na wolnym ogniu, praśne chleby i gorzkie zioła. Była to Pascha na cześć Boga. Warto podkreślić, że wyraz Pascha oznacza między innymi wieczerzę, którą spożywano pośpiesznie przy wyjściu z Egiptu.⁶ Pascha miała zawsze charakter sakralny. W uczcie Paschy nie mógł brać udziału żaden cudzoziemiec (por. Wj 12,43). Udział ten był obowiązkiem każdego Izraelity, ponieważ stanowił znak trwałego przymierza z Bogiem.

2. Przymierze na Synaju

Wyjście Izraelitów z niewoli egipskiej i przymierze zawarte na Synaju stanowią jedną całość. Przy zawarciu tego przymierza popłynęła również krew cielców ofiarnych — krew przymierza (por. Wj 24,3—8). Na określenie zawarcia przymierza⁷ występuje w Biblii wyrażenie *karat berit*. Dosłownie oznacza ono „ciąć przymierze“, to znaczy ciąć zwierzę na części w celu zawarcia przymie-

⁴ Por. A. Jankowski, *Eucharystia jako „nasza Pascha“* (1 Kor 5,7) w teologii biblijnej Nowego Testamentu, RBL 28 (1957), s. 91—94.

Zob. na ten temat: M. Noth, *Esodo*, Brescia 1977, s. 116—120; H.R. Jones, *Esodo*, w: *Commentario biblico*, red. D. Guthrie — J.A. Motyer, Modena 1973, s. 147n; E. Galbiati, *La notte di Pasqua: Es 11,1—13,16*, w: *Introduzione alla Bibbia*, red. T. Ballarini, Torino 1974, t. II-1, s. 274—283.

⁵ Inne próby wyjaśnienia wyrazu Pascha: sam baranek; ocalenie przez przejście obok; święto na pamiątkę ocalenia; a także: kuleć, utykać, uderzenie, cios, zabicie — por. J. Huesman, *Esodo*, w: *Grande Commentario Biblico*, Brescia 1973, s. 68.

⁷ Zob. na ten temat: D.J. Mc Carthy, *Treaty and Covenant*, „Analecta Biblica“, Romae 1978; W. Bouwmeester, *L'alleanza nella Bibbia*, Bari 1972; A. Jankowski, *Biblijna Teologia Przymierza*, Katowice 1985.

rza. Jest tu nawiązanie do starowschodniej tradycji zawierania przymierza. Między rozciągniętymi zwierzętami przechodzili obaj partnerzy z pochodniami w rękę.

Krew cielców, które były złożone na ofiarę, Mojżesz podzielił na dwie części: połowę wlał do czary, a połowę skropił ołtarz i lud. Była to krew przymierza. Przez pokropienie nią nastąpiło zjednoczenie w jeden lud Boży, w jedną społeczność. Trzeba tu pamiętać, że krew w rozumieniu biblijnym jest siećliskiem życia. Zatem poprzez przymierze następuje życiowa więź z Bogiem. Przymierze kończyło się wspólną ucztą. W imieniu narodu wybranego zasiadło do niej siedemdziesięciu starszych. Natomiast znakiem obecności Boga jest ogień.

Znakiem widzialnym tego przymierza jest Dekalog.⁸ Zachował się on w dwóch formułach: starszej (Wj 20,2—17) i nowszej (Pwt 5,6—21). Stąd można wywnioskować, że Dekalog był pierwotnie sformułowany bardzo zwięźle, a dopiero później dodano szersze omówienie, jakie spotykamy w obu redakcjach. Ponadto tekst biblijny wspomina o dwóch kamiennych tablicach, na których Dekalog został wyryty (Wj 24,12). Na przestrzeni wieków były różne ujęcia Dekalogu. Ostatecznie przyjętą za Septuagintą podział augustyński, gdzie zakaz pożądania żony występuje jako osobne, dziesiąte przykazanie.

Najważniejsze jednak jest to, że w Dekalogu są ogłoszone warunki przymierza. Ten, kto je zachowuje, zachowuje słowa samego Boga i trwa w Nim. Przymierze jest więc źródłem życia i dlatego też jest bardzo ważnym elementem w zapowiedziach Eucharystii w Starym Testamencie.

3. Przepiórki i manna

Temat przepiórek i manny pojawia się w Biblii wiele razy⁹, ale najbardziej znaczące są dwa teksty, a mianowicie Wj 16 i Lb 11. W Księdze Wyjścia spotykamy równocześnie informację o przepiórkach i mannie, choć o przepiórkach jest mowa bardzo krótko, a główny akcent jest położony na cud zesłania manny. Natomiast Księga Liczb opowiada, że naród był już znudzony ciągłym jedzeniem manny i domagał się mięsa. W konsekwencji Bóg powoduje przyłot przepiórek. Zasadnicza jednak różnica między tekstem Wj 16 i Lb 11 polega na tym, że w Księdze Wyjścia przeważa użycie języka z tradycji kapłańskiej (P).¹⁰

Trzeba zaznaczyć, że opowiadanie o przepiórkach i mannie ma oparcie w zjawiskach rzeczywistych, które można obserwować do dzisiaj na pustyni Synaj. Przepiórki są ptakami, które wiosną lecą gromadnie z Afryki do Europy przez półwysep Synaj, a na jesień w kierunku odwrotnym¹¹. Ptaki te są często zmę-

⁸ Warto podkreślić, że znak widzialny przymierza zmieniał się. I tak w przymierzu Boga z Noem tym znakiem była tęcza na niebie, a w przymierzu z Abrahamem — obrzezanie.

⁹ Por. np.: Joz 5,12; Neh 9,20; Ps 77,24; 104,40.

¹⁰ Por. M.Noth, *Esodo*, dz. cyt., s. 162.

¹¹ Por. R. Sánchez, Quaglia, w: *Enciclopedia della Bibbia*, red. A.Díez Macho, Torino 1971, t. 5, s. 1072—1074.

czone długim lotem i dlatego z łatwością stają się łupem ludzi zamieszkujących półwysep. Można je złapać nawet ręką.

A co to jest manna? Dla Izraelitów był to pokarm nowy, dotychczas nie spotykany. Nic też dziwnego, że widząc ten pokarm pytali: *man hu* — co to jest? Księga Wyjścia precyzuje, że manna ma wygląd czegoś „drobnego, ziarnistego, niby szron na ziemi” (Wj 16,14) oraz „była ona biała jak ziarno koleandra i miała smak placka z miodem” (Wj 16,31). Prawdopodobnie chodzi tu o mannę tamaryszkową¹², którą wytwarzają owady gnieźdzące się na krzewach tamaryszku. Manna ta pojawia się tylko w okresie dwóch najcieplejszych miesięcy roku, to znaczy w czerwcu i w lipcu. Jest więc pokarmem okresowym. Trzeba ją cierpliwie zbierać z ziemi i to najlepiej podczas nocy, kiedy jest chłodniej i manna twardnieje. W trudnych warunkach pustynnych pokarm ten mógł być uważany za „chleb z nieba” Do dzisiaj zresztą manna jest nazywana przez beduinów koczujących na pustyni Synaj *mann el-sama*, co znaczy: manna z nieba.

Trzeba zdecydowanie podkreślić, że chociaż przepiórki i manna są zjawiskami naturalnymi i występującymi do dzisiaj na Synaju, to jednak dla Żydów były one czymś nadzwyczajnym. Po prostu były to oznaki interwencji samego Boga i Jego widocznej opieki nad swym ludem. Przepiórki i manna, to jest mięso i chleb, są bez wątpienia darem Bożym, poprzez który objawiła się chwała Boża. Jednocześnie dar ten jest odpowiedzią Bożą na szemranie Izraelitów. W przypadku przepiórek cudowna interwencja Boża polegałaby na bardzo dużej ilości oraz pojawieniu się ich po normalnym czasie przelotu¹³. Natomiast nadnaturalny charakter manny¹⁴ jest widoczny w tym, że normalnie manna pojawia się na Synaju tylko przez dwa najcieplejsze miesiące, natomiast manna, o której mówi Biblia, spadała z nieba przez wiele dni czterdziestoletniej wędrówki, z wyjątkiem szabatów (por. Wj 16,26.35). Ponadto manna występuje tylko w pewnych rejonach Synaju. Manna była więc cudownym pokarmem w ręku Boga. Jednocześnie stała się ona środkiem wychowawczym, gdyż przyzwyczała Izraelitów do święcenia szabatów.

4. Melchizedek

Pismo Święte mówi niewiele o Melchizedeku¹⁵. Jest to tajemnicza postać z czasów Abrahama (XIX w. przed Chr.). Jego imię znaczy: „mój król jest sprawiedliwością” Był on królem miasta Szalem, które niektórzy identyfikują z

¹² Por. B. Ubach, *Manna*, w: *Enciclopedia della Bibbia*, dz. cyt., t. 4, s. 893—895.

¹³ Por. S.Łach, *Księga Wyjścia*, Wstęp, Przekład z oryginału, Komentarz, Poznań 1964, t.1-2, s. 168.

¹⁴ Por. M. Noth, *Esodo*, dz. cyt., s. 164. Warto w tym miejscu podkreślić, że B. Ubach, (dz. cyt., s. 894), podaje jeszcze inny argument wskazujący na nadnaturalny charakter manny, a mianowicie, że spadała ona z nieba przez wszystkie dni roku. Tekst biblijny nie mówi jednak o tym, że manna spadała zawsze, dzień w dzień, aż do wejścia do Ziemi Obiecanej.

¹⁵ Por. Rdz 14,18—20; Ps 110,4; Hbr 5,6.10; 6,20; 7,1—10; a także H.E. del Medico, *Melchizedek*, ZAW 69 (1957), s. 160—170.

Jerozolimą, i równocześnie kapłanem *El-Eljon*¹⁶, Boga Najwyższego (por. Rdz 14,18). Melchizedek wyniósł chleb i wino na spotkanie z Abrahamem. Na przestrzeni wieków dopatrywano się tu złożenia ofiary przez Melchizedeka dla uczczenia zwycięstwa Abrahama. Zatem ofiara chleba i wina mogłaby być rozważana jako typ eucharystycznej ofiary, co zostało wyrażone w rzymskim kanonie Mszy świętej¹⁷. Trudno jest jednoznacznie ustalić, czy była to złożona ofiara, czy Melchizedek pokrzepił po prostu zmęczonych ludzi Abrahama. W każdym razie chleb i wino wskazują wyraźnie na zawarcie przymierza.¹⁸

Zauważmy, że w Ps 110,4 jest zawarta zapowiedź, że Mesjasz będzie kapłanem według obrządku Melchizedeka. Nic więc dziwnego, że tradycja, zarówno żydowska jak i chrześcijańska, żywo interesowała się tajemniczą postacią Melchizedeka i jego spotkaniem z Abrahamem.¹⁹ Na uwagę zasługuje fakt, że w Liście do Hebrajczyków (rozdz. 5—7) Melchizedek jest uznany za typ Mesjasza — Chrystusa. Autor Listu do Hebrajczyków wykorzystał fakt, że Księga Rodzaju lubuje się w podawaniu genealogii ważniejszych postaci, a tymczasem o Melchizedeku panuje milczenie.²⁰ Wobec tego Melchizedek musi być typem Mesjasza, czyli Syna Bożego, który nie ma początku ani końca. Milczenie to wskazuje również na zapowiedź kapłaństwa Chrystusowego, które będzie inne niż kapłaństwo Aarona.

5. Ofiara czysta

Na temat ofiary czystej wypowiada się prorok Malachiasz: „Albowiem od wschodu słońca aż do jego zachodu wielkie będzie imię moje między narodami, a na każdym miejscu dar kadzielny będzie składany imieniu memu i ofiara czysta...” (Ml 1,11)²¹. Na określenie ofiary występuje tu hebrajski wyraz *minchah*, który ma sens ogólny i może oznaczać zarówno ofiarę krwawą, jak i bezkrwawą. Także przymiotnik *tehorah* — czysta nie precyzuje ściśle rodzaju tej ofiary.

Według Starego Testamentu ofiara jest czysta, kiedy ofiarowane zwierzę jest bez skazy (por. Kpł 11). Przymiotnik *tehorah* wskazuje jednak czystość nie w sensie rytualnym. O jakiej zatem ofierze mówi prorok Malachiasz? Czy chodzi tu o ofiary składane przez Żydów w diasporze, czy o ofiary składane przez pogan albo jakąś inną ofiarę? Wydaje się, że Malachiasz nie może myśleć o ofiarach żydowskich w diasporze, ponieważ poza jedyną świątynią — jerozo-

¹⁶ Dla Melchizedeka imię to nie musiało koniecznie oznaczać Boga jedyne.

¹⁷ Np. św. Cyprian, *Epistola*, 63,4; CSEL 3—2, 703.

¹⁸ Por. E.H.Maly, *La Genesi*, w: *Grande Commentario Biblico*, dz. cyt., s. 24.

¹⁹ Np. Flawiusz, Filon z Aleksandrii, Orygenes, św. Hieronim, św. Epifaniusz, św. Cyprian.

²⁰ Por. S.Łach, *Księga Rodzaju*, Wstęp, Przekład z oryginału, Komentarz, Poznań 1962, t.I-1, s. 347.

²¹ Na temat tego wiersza zob.: S.Virgulin, *Il sacrificio puro: Mal 1,10b.11*, w: *Introduzione alla Bibbia*, dz. cyt., s. 531—533; C.Stuhlmueller, Aggeo, Zaccaria, Malachia, w: *Grande Commentario Biblico*, dz. cyt., s. 512n; M. Peter, *Księga Malachiasza*, w: *Księgi Proroków Mniejszych*, red. S.Łach, Poznań 1968, t.XII-2, s. 461—499.

limską kult był po prostu nielegalny. Nie może też być mowy o ofiarach składanych przez pogan, bo zwłaszcza one musiały być uważane przez proroka za nieczyste. Z tekstu wynika, że chodzi o ofiarę przyszłą, w czasach mesjańskich, która będzie składana na każdym miejscu.²² Zatem ofiara zapowiedziana przez Boga jest nazwana czystą, w przeciwieństwie do nieczystych ofiar kapłanów z pokolenia Lewiego. Tradycja chrześcijańska zinterpretowała ten tekst jako zapowiedź ofiary eucharystycznej, a Sobór Trydencki na sesji XXII potwierdził taką interpretację.

Zakończenie

Jak to zostało podkreślone, w Starym Testamencie mamy kilka zapowiedzi Eucharystii. Są to tylko zapowiedzi, mniej lub bardziej wyraźne. Wszystkie one są jednak ważne i pomagają lepiej zrozumieć ustanowienie Eucharystii w Nowym Testamencie. Pascha żydowska stanowi przecież przygotowanie Paschy chrześcijańskiej, kiedy to sam Chrystus będzie barankiem, ofiarą i pokarmem dla wiernych w Komunii świętej. Przymierze synajskie przypomina nam o własnym przymierzu, to znaczy życiowej więzi z Bogiem. Manna, cudowny chleb z nieba, chyba najbardziej przybliży nam istotę Eucharystii — jest pokarmem, abyśmy nie ustali w drodze do Domu Ojca. Melchizedek zaś jest typem Chrystusa-Kapłana. Natomiast ofiara czysta, o której mówi prorok Malachiasz, zapowiada wyraźnie ofiarę eucharystyczną.

Reasumując trzeba powiedzieć, że Stary Testament jest jak odbicie, które poprzedza Nowy Testament. W Starym Testamencie głód i pragnienie ukierunkowywały człowieka na Boga. Bóg działał przez różne znaki i cuda. Do nich zaliczamy między innymi mannę czy przepiórki. Była to gwarancja konkretnych poczynań Boga dla konkretnego człowieka. Jednocześnie zmusza to do zastanowienia się nad prawdziwym głodem. Głód chleba prowadzi do głodu Boga: „Jam jest chleb, który z nieba zstąpił, kto go spożywa, nie umrze na wieki“ (J 6,50n).

²² Por. M.Rehm, *Das Opfer der Völker nach Mal 1,11*, w: *Lex tua veritas*. Fest. für H.Junker, Trier 1961, s. 193—208.

L'ANNUNCIO DELL'EUCARISTIA NELL'ANTICO TESTAMENTO

Sommario

Nell'Antico Testamento possiamo trovare l'annuncio dell'Eucaristia. Soprattutto bisogna sottolineare che i pagani ed i Giudei celebravano sacrifici o banchetti sacri. Per i Giudei il piú importante era la cena pasquale che commemorava la liberazione dalla schiavitú dell'Egitto (Es 12) e l'alleanza mosaica (Es 19—24). Gesù Cristo proprio in occasione di tale cena pasquale istituirà l'Eucaristia. L'annuncio dell'Eucaristia si vede anche nell'episodio delle quaglie e della manna (Es 16; Num 11). E' degno di nota altresì la figura di Melchisedech (Gen 14,18). Infine prendiamo il testo di Malachia 1,11, dove si trova l'espressione „sacrificio puro“